1970 IR 1971 METŲ ŽVALGOMOSIOS EKSPEDICIJOS

ADOLFAS TAUTAVIČIUS

1970 m. birželio ir rugsėjo mėnesiais Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas kartu su Lietuvos TSR Kultūros ministerijos Moksline metodine kultūros paminklų apsaugos taryba ir Lietuvos TSR Istorijos ir etnografijos muziejumi suorganizavo ekspediciją rinkti duomenis apie Molėtų, Širvintų, Ukmergės ir Utenos rajonų archeologinius paminklus. Kartu buvo surinkti duomenys ir apie dalį Rokiškio rajono pietinio pakraščio bei Anykščių rajono pietryčių kampo archeologinių paminklų. Ekspedicijoje dalyvavo ir Utenos bei Ukmergės kraštotyros muziejų darbuotojai.

Minėtuose rajonuose patikrinta būklė ir surinkti duomenys apie 111 piliakalnių. Visoje rytinėje Lietuvos TSR dalyje turtingiausias piliakalnių yra Utenos rajonas, jame rasta jų net apie 50. Piliakalnių paviršiuje ir šalia jų esančiose gyvenvietėse rasta lipdytų puodų šukių, išaiškinta dar keliolika brūkšniuotosios keramikos radimo vietų. Dalis ankstyvųjų, menkai įtvirtintų piliakalnių gana stambūs, pavyzdžiui, Antilgės, Kalvių piliakalniai. Gana paplitusi piliakalnių gyvenvietėse ir grublėtoji keramika. Stambių vėlyvų piliakalnių paplitimas šiaurėje beveik sutampa su rytų Lietuvos tipo pilkapių paplitimu.

Apžiūrėta apie 60 pilkapynų, kurių dauguma yra Utenos ir Molėtų rajonuose. Mažiau jų yra Ukmergės ir Širvintų rajonuose. Vyrauja vėlyvi pilkapiai — sampilai apsupti grioviu arba duobėmis; pilkapiai su akmenų vainikais žymiai retesni. Dauguma pilkapynų apardyti ūkinių darbų metu, o miškuose esą — lobių ieškotojų, smalsuolių savavališkų kasinėjimų. Rasta pilkapių grupių, kuriose iš 60—70 pilkapių nebėra nė vieno sveiko. Toks didelis ištisai iškasinėtas pilkapynas yra miške šalia Gudelių kaimo, Molėtų raj. Kitas stambus panašiai sunaikintas pilkapynas rastas šalia Miškiškių kaimo, Molėtų raj. Čia taip pat apie 40—50 stambių pilkapių ištisai išvagoti grioviais, išrausti įvairaus dydžio duobėmis, kurių vienos iškastos prieš keletą ar keliolika metų, o kitos — šiemet. Būdinga, kad iš šių stambių sunaikintų pilkapynų į muziejus nepateko nė vienas radinys. Aptikta ir daugiau nežinomų asmenų 1970 m. kasinėtų pilkapių (Stasiūnai, Utenos raj., Dukstynos, Ukmergės raj.).

Apžiūrėti 98 akmenys su ženklais arba vardais. Beveik pusė jų turėjo iškaltus dubenis. Dauguma pastarųjų akmenų surasta Utenos rajone (41 egz.); Ukmergės, Molėtų ir Širvintų rajonuose rasta vos po vieną kitą tokį akmenį. Dauguma dubenų turi ap-

valų smailėjantį dugną; didesnio skersmens dubenys su plokščiu dugnu yra žymiai retesni. Apžiūrėta ir keletas akmenų su iškaltais kryžiais, herbais bei kitais ženklais. Atrodo, kad tai bus buvę laukų ribų ženklai. Akmenų su pėdomis šiuose rajonuose maža.

1971 m. birželio ir rugsėjo mėnesiais tos pačios įstaigos kartu su Kėdainių ir Trakų muziejų darbuotojais rinko duomenis apie Jonavos, Kaišiadorių, Kauno, Prienų, Trakų, Vilniaus ir Švenčionių rajonų archeologinius paminklus. Paliestas ir Alytaus rajono šiaurinis pakraštys.

Ekspedicijos metu patikrinta būklė ir surinkti duomenys apie 82 piliakalnius. Jų tarpe buvo keletas iki šiol nežinomų. Brūkšniuotosios keramikos radimo vietų sąrašas pasipildė dar keletu naujų radimo vietų. Šios keramikos rasta ne tik šalia ankstyvų — mažai įtvirtintų piliakalnių, kaip Balandiškių, Trakų raj., ar Elniakampio, Vilniaus raj., bet ir šalia tokių smarkiai įtvirtintų piliakalnių, kaip Budelių kaimo Skarbo kalnas, Kaišiadorių raj. Taigi dabar Lietuvos TSR teritorijoje žinomų brūkšniuotosios keramikos radimo vietų skaičius siekia jau apie 120. Vadinasi, per pastarąjį dešimtmetį jis išaugo dvigubai. Paaiškėjo dar keliolika ir grublėtosios keramikos radimo vietų. Jų skaičius per pastarąjį dešimtmetį taip pat padvigubėjo.

Apžiūrėta ir apie 50 pilkapynų. Jonavos rajone jų rasta tik Šventosios ir Neries pakrantėse. Alytaus ir Prienų rajonuose pilkapynai negausūs. Kiek daugiau jų yra Kaišiadorių rajone. Stambiausias rytų Lietuvos tipo pilkapynas arealo pietvakarių pakraštyje yra Punios Šilo—Bundorių grupė, Alytaus raj. Žymiai didesnės pilkapių grupės būdingos Vilniaus ir Švenčionių rajonams. Čia grupėse dažnai randama po keliasdešimt ar net per 100 pilkapių. Dalis pilkapių išsiskiria dydžiu. Jų skersmuo siekia iki 20—25 m. Ir 1971 m. žvalgytuose rajonuose rasta nemaža lobių ieškotojų ir senienų mėgėjų iškasinėtų pilkapių.

Kaišiadorių rajono pietiniame pakraštyje, į pietus nuo Strėvos, ir Prienų rajono šiaurės rytiniame pakraštyje bei Trakų rajono vakariniame kampe (Beižonys, Eitulionys, Žydiškės ir kt.) aptiktos kelios grupės pilkapių, kurių sampilai yra iš žemių ir akmenų. Pagal turimus duomenis juos galima datuoti laikotarpiu iki VII a. ar VIII a. pradžios.

1971 m. žvalgytuose rajonuose negausu akmenų su ženklais. Čia ypač reta ir akmenų su dubenimis.

1970—71 m. domėtasi ir mokyklų muziejų rinkiniais, kuriuose archeologinės medžiagos rasta labai nedaug. Daugiausia tai akmeniniai kirviai, o vėlesnių metalinių dirbinių beveik nėra. Iš Skarulių aštuonmetės mokyklos gauta ir perduota Lietu-

vos TSR Istorijos ir etnografijos muziejui keletas geležinių pentinių siauraašmenių kirvių ir įmovinių ietigalių, surastų Vaivadiškių pilkapiuose, Jonavos rajone. Perkalių, Molėtų raj., kaimo kalvėje rasta šalia gretimos sodybos išarti apdegę geležiniai siauraašmeniai pentiniai kirviai ir įmovinis ietigalis, kurie taip pat perduoti Lietuvos TSR Istorijos ir etnografijos muziejui.

1971 m. iš esmės baigtas nuo 1948 m. su pertraukomis vykdytas pirminis respublikos archeologinių paminklų žvalgymas. Iš viso ekspedicijų metu apžiūrėta apie 700 piliakalnių ir daugiau kaip 200 pilkapynų bei panašus skaičius akmenų su ženklais, taip pat eilė senkapių ir kitų paminklų. Surinktoji medžiaga ir patikslinti duomenys sudaro šaltinį Lietuvos archeologijos atlasui ir Lietuvos TSR Kultūros ministerijos paruoštam respublikos archeologinių paminklų sąrašui.